

Funded by
the European Union

Podpora AKTIVNÍHO a odpovědného občanství ve školách

Racionalizace a logika

Toolkit

1. Metodika pro učitele (list pro učitele)

MODUL 2 Perspektivy náhledu

GYMNÁZIUM
JOSEFA RESSELA

Sukromna základna
škola
Felix

Slovakia

odpo
vědná
společ
nost

Learnable

www.ecece.org

WSB University

Podpora Evropské komise pro produkci této publikace nepředstavuje souhlas s obsahem, který odráží pouze názory autorů, a Komise nenes odpovědnost za jakékoli použití informací v ní obsažených.

Tato metodika byla vytvořena v rámci projektu ACTIVE financovaného z programu Erasmus+

Organizace odpovědná za zpracování materiálu: Odpovědná společnost, z.s.

Vytvořeno ve spolupráci s partnery projektu

Tato práce podléhá licenci [Creative Commons Attribution- ShareAlike 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

Autorství: Odpovědná společnost, z.s.

autoři: Mareš, Matěj a spol.

Přeloženo a editováno z anglického originálu

Verze 1.1

květen 2023

Logika, emoce a racionalizace

„NEJEDNÁME NA ZÁKLADĚ SVÝCH POCITŮ, ALE NA ZÁKLADĚ TOHO, JAK TYTO POCITY VNÍMÁME
A INTERPRETUJEME (VĚDOMĚ ČI NEVĚDOMĚ)“

V této kapitole bychom chtěli poukázat na jedno běžné nedorozumění. Pokud někdo udělá nějaké rozhodnutí, které považujeme (násilným způsobem) za „hloupé“ nebo jinými slovy za ne odpovědné rozhodnutí (viz výše), je běžné říkat a myslet si, že „to nebylo racionální rozhodnutí“ nebo „rozhodnutí bylo založeno na emocích“. **Obecné chápání je, že racionální rozhodnutí = to správné a pravdivé.**

Když se ale podíváme pozorně, uvidíme, že tomu tak skutečně není. Dobře to ukázal přístup Nenásilné komunikace. (NVC) (viz výše). NVC v protikladu k běžnému chápání „racionálního rozhodnutí“ poukazuje na **racionalizaci, která vede k úsudkům a hodnocením, které nám brání pochopení situace takové, jaká je.** Díky racionalizaci pak nejednáme tak, aby naše rozhodnutí a aktivity vedly k naplnění našich potřeb.

Podíváme-li se na to z jiné perspektivy, můžeme vidět příklad zastánce **konspirační teorie** nebo demagogie či populistického politika. Podívejte se sami na „argumenty“ a úhel pohledu, který příznivci prezentují. Předkládají **„racionální“ vysvětlení založená na racionalizaci vysvětlující danou situaci.**

Pojďme se nejprve podívat na základní pojmy:

Emoce a pocity, i když se svou povahou liší, v konečném důsledku představují stejné kategorie. Emoce jsou založeny na chemické reakci těla, na situaci (nebo na našem vnímání situace) a trvá (jak někteří říkají) šest sekund. Pocity na druhou stranu trvají relativně déle. Ale psychologická reakce (jak se cítíme) je popisována stejnými termíny jak u emoce, tak u pocitů (hněv jako emoce a pocit hněvu jako pocit; radost a pocit radosti).

Racionalizace je vysvětlení nebo ospravedlnění jednání nebo názoru s využitím logických argumentů. Za racionalizací stojí logické (racionální) myšlení, které obvykle operuje s omezenými a/nebo „zaujatými“ informacemi. Názor založený na racionalizaci může, ale také nemusí odpovídat realitě. To záleží jen na kvalitě dat (faktech)¹, které pro formulaci závěrů využíváme a na předpokladech, které do logické úvahy vstupují. Stává se tak, že logicky správná úvaha je ve svém výsledku chybná, protože dostupné nebo použité důkazy ve skutečnosti neopravňují k formulaci příslušného závěru. Často je příčinou také založení logické úvahy na neplatném předpokladu.

Důležité je pochopit (jak by mohl znít argument), že skutečně **nejde o špatnou logiku**. I když by se mohlo tak zdát, že rozhodnutí nejsou logická. Proč tedy?

První scénář (zaujatá logika): Protože **logika** v principu (ve své podstatě) může pracovat pouze s informacemi, které máme („vlastníme“). **Nemůžeme učinit žádnou racionální a logickou operaci s informacemi, které nemáme k dispozici.** V případě, že se na něco díváme zaujatě, s cílem abychom potvrdili náš názor (konfirmační zaujatost), pak nám toto kognitivní zkreslení ani nedovolí, aby se k nám **(do naší mysli) dostala informace, která nekoresponduje s naším úhlem pohledu. Takové informace nám zůstanou nepřístupné a nejsou nám tedy ani k dispozici pro jakékoli racionální uvažování.** Důsledkem je, že **například stoupenec konspirační teorie ve skutečnosti provádí logické operace, ale se zkresleným souborem informací** (například nenaplní kritérium úplnosti nebo validity). Není to tedy tak, že by příznivec konspirací nemyslel „logicky“. Jeho/její uvažování může

¹ Kritéria kvality dat vit Modul 1.

být naprosto logické - odpovídající omezeným nebo nevalidním informacím, kterými disponuje (v důsledku kognitivních zkreslení).

Druhý scénář (racionalizace možných důsledků situace nebo možná interpretace situace): Přemýšlejme, co je vlastně první; pocit, nebo racionalizace situace, která se ještě nestala? Pokud se něco ještě nestalo, jak bychom z toho mohli něco cítit, pokud nepřijdeme s možnými (vlastně smyšlenými) scénáři. Jde vlastně o racionalizaci typu: Co by se mohlo stát, kdyby... Rozhodnutí prý bylo založeno na emocích. Co se ale skrývá za emocí? Pokud je někdo „proti“ uprchlíkům, je v zásadě proti jakékoli politice, která jim pomáhá. Říká se, že se tak chová ze strachu a že to není racionální. Ale odkud tento strach pochází? **Obáváme se něčeho, co se ještě nestalo, protože očekáváme (racionalizace), že by nám to mohlo ublížit** (přicházíme s nebezpečnými scénáři, co by se v takové situaci stalo). V tomto případě tedy **emoce následuje po „racionalizaci“ možných (imaginárních) důsledků situace.**

PŘÍKLAD Zaposlouchejte se do obsahu vyjádření populistických politiků. Nejlépe výše uvedené uvidíte u příkladů strašení (vyvolávání strachu). Politik nám ale neříká „mějte strach“... „bojte se“, ale předkládá racionální důvody a vysvětlení. Například tvrzení: „Přijdou uprchlíci a vezmou vám práci“ je zcela realistické a racionální (mohlo by nastat). Problém je, že neodpovídá reálným předpokladům a skutečné situaci ekonomiky (tato fakta/data, ale do své úvahy politik a následně jeho podporovatelé nevkládají). Vidíme tedy, že emoce (strachu) následuje až vyhodnocení a racionalizaci situace (nějakém předpokladu o následcích).

Třetí scénář (racionalizace možné interpretace situace): Scénář 2 se uplatňuje i v aktuálně probíhajících situacích, **kdy situaci nebo osobě dáváme význam na základě našeho vnímání a interpretace** založené na hodnotícím soudu (můžeme to nazvat projekce).

PŘÍKLAD. Uvažujeme způsobem: „Udělal to, protože mě nenávidí.“ (i když to tak nemusí být). I v této situaci předchází hodnotící soud založený na posuzování (našem myšlení) naší emoci vůči dané osobě (např. nenávisti). Opět tedy příklad, kdy myšlení, které předchází emoci nebo pocitu nepřináší relevantní odraz situace.

Čtvrtý scénář (racionalizace příčiny našich pocitů): Snažíme se racionalizovat své pocity, abychom našli „příčinu“ nebo „padoucha“, který je zodpovědný za naše nepříjemné (nebo možná příjemné) pocity. Naš pocit strachu nám může ukazovat, že naše potřeba (řekněme) bezpečí není naplněna (to je aktuální situace). Ale pak přichází **racionalizace a vyhodnocení, koho z toho vinit.** Takže naše averze vůči někomu není kvůli našim pocitům, ale kvůli naší racionalizaci (hledání vysvětlení) našich pocitů. Pocit je pocit a není v něm žádná vina ani hodnocení. To vše jsou racionální („logické“) operace – prisuzování hodnocení „dobré“ nebo „špatné“². **Takže soudy a hodnocení jsou výstupem racionálního vysvětlení něčeho, co vnímáme nebo cítíme.**

² Jak ukazuje Nenásilná komunikace (viz výše) pocity nejsou ani „dobré“ ani „špatné“, je to informace o tom, jak se cítíme.

PŘÍKLAD Pokud můj oblíbený politik, ke kterému mám silný pozitivní vztah a hluboce mu věřím, je obviněn z držení nelegálních materiálů nalezených u něj doma, jaké je pro to „logické vysvětlení“? Určitě to bylo na něj „narařeno“ a policie mu tyto důkazy do jeho domu podstrčila, aby mohla vznést tato obvinění. Toto je (nebo vlastně mohlo by být) logicky správné vysvětlení. **Je to tedy logická úvaha, ale jde o to, že to není založeno na žádném nebo žádném silném důkazu (viz Modul 4), abychom toto mohli s jistotou tvrdit.** Jedná se o deduktivní myšlení (viz Modul 3) založené na nesprávných předpokladech podpořených potvrzovacím zkreslením (confirmation bias) a kognitivní slepou skvrnou – myslet si, že všichni ostatní jsou zaujatí proti mému obdivovanému politikovi a že já jediný ho vidím takového, jaký skutečně je (viz kognitivní zaujatosti výše).

SHRNUTÍ (jak to uplatnit při výuce) Z hlediska **metodologie vědy** (a hlediska prosazovaného v této Metodice) by korektním přístupem bylo **definovat nezbytné předpoklady/kritéria platnosti možných vysvětlení události** s vědomím, že jde pouze o **předpoklad, který má být dále otestován jako hypotéza pro další výzkum** (viz Modul 3).

PŘÍKLAD Abychom ukázali, že se to nemusí omezovat jen na „konspirační teorie“, podívejme se na příklad z vědy, vlastně **celého vědního oboru**. Celá mainstreamová ekonomie byla založena na předpokladu, že lidé jednají racionálně. Zajímavé je, že (téměř) každý ví, že to neodpovídá realitě, přesto to ale nevedlo ke změně mainstreamového ekonomického myšlení. I přesto, že **psycholog a ekonom Daniel Kahneman** získal v roce 2022 Nobelovu cenu za ekonomické vědy na základě svého empirického výzkumu **zpochybujícího lidskou racionalitu** jako hlavní faktor pro naše rozhodování a úsudek. Ekonomie však stále pracuje s modely založené na tomto chybném předpokladu. Tento přístup bychom mohli spojit se zkreslením zakotvenosti, dostupnosti a reprezentativnosti – lpění/ukotvení k něčemu a ovlivnění tím, čemu jsme vystaveni, a množstvím informací, které to podporují (viz o kognitivních zkresleních výše).

Spojení mezi emocemi a myšlením popsali i **neurovědci** Mary Helen Immordino-Yang a Antonio Damasio³. Vycházejí ze svého výzkumu, který uvádí, že: "Ve skutečnosti neexistuje **žádná taková věc jako myšlenka, která by k sobě neměla připojenou emoci**, nebo která by neměla emoci, jež ji následuje. Když se zamyslíme nad světem kolem nás, máme emocionální reakci na toto hodnocení. Tato emocionální reakce mění způsob našeho myšlení v příštím okamžiku a kumulativně, v průběhu času."

DŮLEŽITÉ Mohli bychom také poukázat na to, že pomocí některých **praktik, jako je meditace**, se můžete distancovat od svých myšlenek a emocí. Toto není v rozporu s tím, co neurovědci pozorovali, právě naopak. I mistři jógy totiž poukazují na to, že myšlenky a emoce jsou provázány (v některých jógových tradicích by dokonce tvrdili, že mezi nimi není rozdíl a ve skutečnosti spadají do stejné kategorie). Jde o to, zda se od nich dokážeme distancovat a **uvidíme, že My nejsme tyto myšlenky a emoce**. Viz také přístup Nenásilné komunikace (viz výše), která poukazuje na „**problém**“ toho, **když zaměníme pozorování (bez soudů) s myšlením a racionalizací vedoucí k soudům** – **nevidíme věci takové, jaké jsou (jasně), ale tak, jak je interpretujeme (s našimi omezenými informacemi a zaujatostmi)**.

DŮLEŽITÉ Nechceme tvrdit, že je možné vidět věci objektivně – „tak, jak skutečně jsou“. Jak by to vlastně vypadalo? Jen si představte člověka, ptáka nebo hada. Každý má jiné vnímání světa. Který je ten správný, objektivní? **Nejde tedy o to vidět „objektivně“, ale bez soudů**, zda je to špatné, nebo správné. Ale vždy tu bude naše perspektiva založená na našem vnímání limitovaném naším lidským tělem (nebo naším vybavením) a našimi zkušenostmi.

³ Viz : [Emotions Are the Rudder That Steers Thinking](#)

SHRNUTÍ (jak to uplatnit při výuce) Na jedné straně určitě můžeme posuzovat, zda je příslušná úvaha logická či nelogická (tj. naplňuje principy logiky). Na druhé straně jsme ale ukázali (viz příklady výše) a vyvrátili **obecné přesvědčení, že logické je vždy „správné“** a že neodpovědná rozhodnutí jsou neodpovědná, protože jsou založena na základě emocí a pocitů (nelogické). Takové chápání neodpovídá skutečnosti a svádí nás k hledání řešení, která nefungují. Je zásadní pochopit, že **racionalizace (a logika) stojí také za neodpovědnými rozhodnutími a konspiračními teoriemi** (viz také Modul 4). Podstatné je, že se nejedná o „nesprávnou logiku“, ale základní aspekt samotné **racionality**. Důvodem je to, že racionalita pracuje pouze s omezenými informacemi, které máme k dispozici (ty jsou navíc zkresleny kognitivními předsudky). V tomto smyslu **je pouhá racionalita bez uvědomování si a otevřenosti „slepým nástrojem“ pro správnou interpretaci světa kolem nás a může nás vést k neodpovědným rozhodnutím, nikoli naše pocity (na které to často svádíme)**. **NEJEDNÁME NA ZÁKLADĚ SVÝCH POCITŮ, ALE NA ZÁKLADĚ TOHO, JAK TYTO POCITY VNÍMÁME A INTERPRETUJEME (VĚDOMĚ ČI NEVĚDOMĚ)**. My jsme ti, kdo jednájí, ne naše pocity, my jsme zodpovědní za své činy...

Můžeme také vidět, že **racionalizace hraje klíčovou roli při konfirmačním zkreslení**. Racionalizujeme, protože chceme potvrdit/hájit (konfirmační zkreslení) svůj postoj a úhel pohledu (viz kapitola o kognitivních zkreslení výše).

Záměry (intence)

V rámci toho tématu bychom také měli poukázat na to, **že lidé ve skutečnosti jednájí s „nejlepšími úmysly“ (mají snahu „konat dobro“)**. I když to ostatní nevidí nebo by to tak mohlo být interpretováno, lidé jednájí tak, jak jednájí, aby situaci (podle svých představ) zlepšili. Jak se říká: **Většina hrozných věcí byla provedena s nejlepšími úmysly**. Abychom to doložily, můžeme uvést pár extrémních příkladů. Dokonce i lidé jako Anders Breivik nebo Islámský stát chtěli nastolit „lepší svět“ ve jménu vyšších principů podle svých vlastních norem a světového názoru. Oni ve svém úhlu pohledu „nepáchali zlo“, ale „dobro“.

SHRNUTÍ (jak to uplatnit při výuce) Zcela jiná perspektivu dostaneme, když pochopíme, že on/ona/oni se snaží prosadit „lepší svět“, i když by to podle našich norem mohlo být považováno za špatné jednání. To neznamená, že s tím musíme souhlasit, ale je to klíčové, když chceme porozumět jednání druhých. A je to i základem pro efektivní (nenásilnou) komunikaci s nimi. Tento přístup nás také „vymaňuje“ z našich vlastních „pravd“ a přesvědčení a našich předsudků.